

Zeitschrift: Romanica Raetica : perscrutaziun da l'intschess rumantsch
Band: 13 (1998)

Artikel: Historia, lungatg e cultura
Kapitel: Co nos vegls meisters baghegiavan!
Autor: Maissen, Alfons
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858963>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 07.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

13. Co nos vegls meisters baghegiavan!

Nusautri anflein igl aspect de nos vitgs, de nossas casas, clavaus, truaschs e faners ordinaris e veders. Igl jester denton re-tegn bugen e cun gudiment siu pass sin piazza cadruvi ni en in bi encarden dil vitg e contempla, contempla! Quei che para a nus de luverdis, ei per quel che contempla per l'emprema gada tut en biala dumengia, igl ei in mirar de fiastas, in vestgiu plein fils d'argien. Co fuss ei sche nus retrospectassen al temps d'avon treis e quaterschien onns ed empruassen de reviver en nova contemplaziun nies vitg, nossa cuntrada? – En questa emissiuon ei mo in smiul d'in tal patertgar pusseivels. Mo con fuss de realisar en plirs onns cun ina savieivla retscha de scolars: ir suenter ils fastitgs de nos perdavons e lur barbar che ha scaffiu emperneivla dimora ad affons e beadis. Tgei fa turnentar pli bugen l'egliada dils nos egl jester, che il patratg ella carezia gudida egl uclaun, el vitg natal els onns de giuventetgna, en baselgia, en casa, en scola, sil funs e sin pradas amureivlas?

In dils bials Cadruvis della Surselva, a Vella.
Dretg della baselgia de sogn Bistgaun e sogn Roc
vesein nus duas stupentas casas-lenn dublas.

Oz lein nus specialmein persecuitar la moda e maniera co nos vegls meisters baghegiavan. El centrum stat naturalmein la casa, il ravugl della famiglia, mo era clavaus, bargias, truaschs e zonas seretschan entuorn quella sco ils pluscheins entuorn la clutschiera. *Con veglias ein nossas casas*, ei bein ina dellas empremas damondas, mo dellas pli grevas de rispunder. Nus possedein ni veglias scartiras ni desegns de renumai designaders che plidassen d'avon tschun, sis e siattschien onns. La suletta segira clav ein nos vegls baghetgs oz aunc existents: *nossas perdetgas!* Tut quei che ha formau ed ornau nos vitgs avon quels pli vegls documents de casas, para d'esser curdau en em-blidanza e la reconstrucziun della fatscha ded in de quels vitgs svani en sia totaliad, sto bunamein vegnir refatgs sin fundaments supponi. Mo la scienza che rimna onns ora experienzas e che mesira e controllescha oz quasi mintga casa purila, sa trer pulit segiras conclusiuns arisguard ils baghetgs avon nossa èra edificiala che tonscha buca pli lunsch anavos che al 16avel tschentaner. Il lenn ha gie mort, ils mirs san sballunar! Las preits-casa sesbutlan cul temps e van a smerscha cunzun sch'il quitau dils tschentaners ha buca serrau bein las retschas de slondas sin tetg schluchentau.

In dils biars ornaments el lenn de tschentament.
La schlingia cun sissu tulipanas stilisadas.

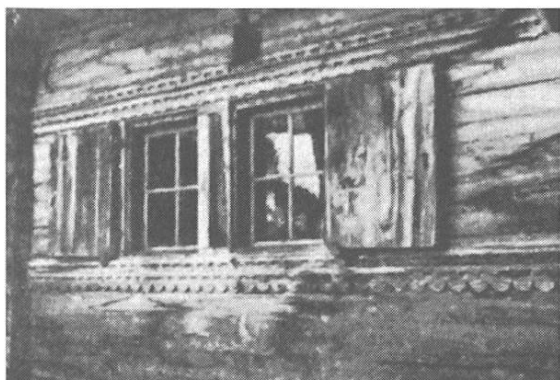

Acla (Val Medel) In lennari en preit. Cul grev mogn de preit stagna el giuaden la preit della casa. Avon che dar la frida schai il mogn sil schui dretg. Buccas, tgaus mugrin e darschuns ston ira inenglauter. (Foto: A. Maissen)

Las casas-lenn las pli veglias (quellas de crap vegnan cheu buca consideradas) dateschan dal sedischavel tschentaner. Da quei temps, pia entuorn 1570 ein mo paucas pli conservadas. Ensemen cun quellas dil 17avel tschentaner porschan las pli veglias la basa per concluder anavos, viaden ell'era senza veseivels mussaments. Gia nossas empremas casas ein per part *dublas*. La casa dubla ei denton buca daventada sco *tipus* tutteninagada. Il svilup de pli baul era organics, tradiziunals e senza la prescha de maschinas e de malruaus. Tschiens onns vargavan avon che nos meisters midavan considerablamein lur moda de baghegiar. De maniera astgein nus silmeins concluder che nos perdavons dil quittordisch e quindischavel tschentaner

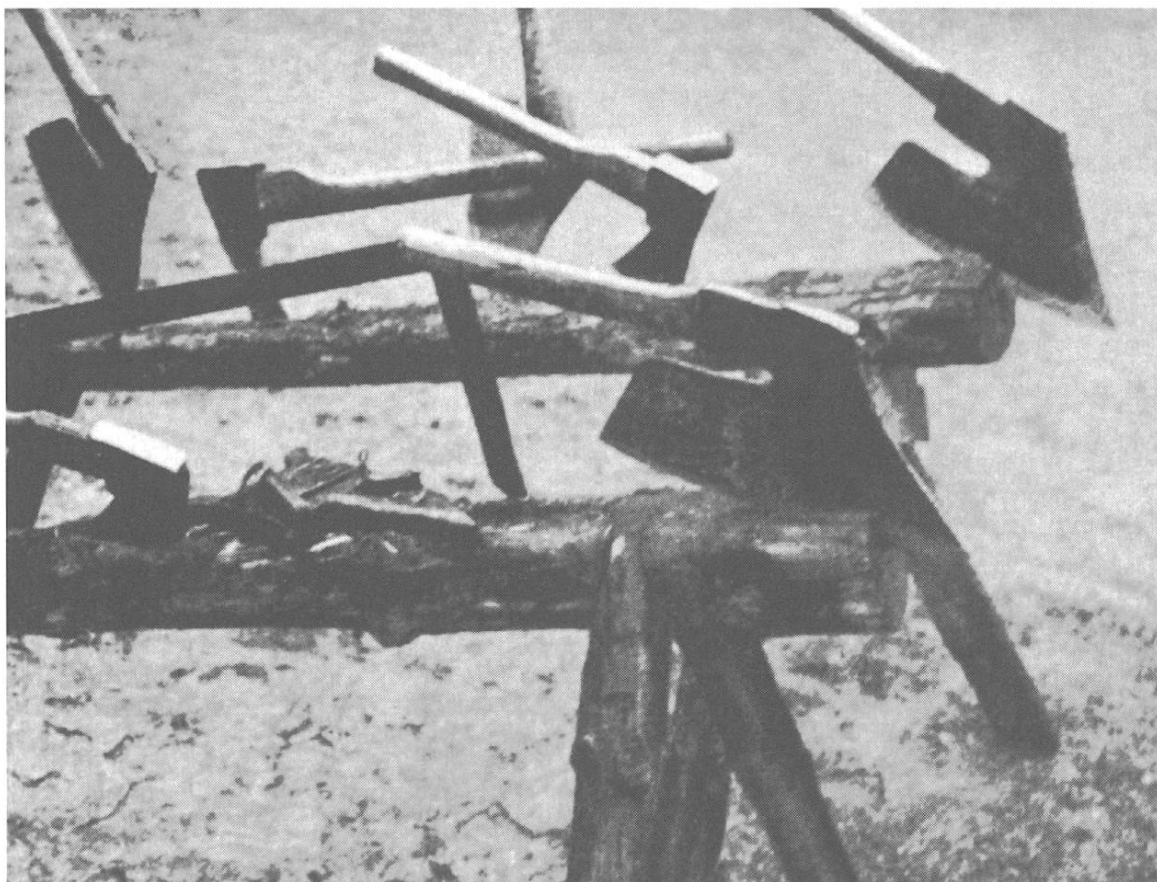
hagien buca mo viviu en avdonzas miserablas e semplas tegias de prada. La casa semplia dominava fetg probabel, ed era pli stretga e bassa che quellas ded oz. Mo ella era pulit cumadeivla e tgunsch de scaldar cun finiastras bassas e barcunets entirs che fagevan pareta de staups de nuegl. La cuschina veva ina semplia fueina che scaldava las urdanas ella vanaun che pendeva vid il plumagl. Mo vanaun e plumagl dev'ei forsa mo ellas casas pli beinstontas. La *casa de fiug* sco il Surmiran numna aunc oz sia cuschina pli sviluppada, era lura libra e largia toca sum, toc'il trer-tetg, ed il fem saltava per il vit entuorn per lura cul temps mitschar denter lat e schlonda ora. Ins astga era supponer ch'ei devi gia sper la *sempla* era entschattas de *casas dublas* de schitta dimensiun, che duvravan mo in tetg e quater preits per dus cussadents. Cunzun suenter gronds barschaments tuccav'ei de baghegiar alla moda novissima dil temps. Quei era capeivel, pertgei las veglias casas eran duront ils tschantaners buca mo vegnidas decadentas, mo era sentardadas el svilup continuont. Las novissimas che duevan puspei survargar tschantaners, stuevan vegnir construidas tenor las novas normas per buca seantiquar memia spert. E tonaton, il tipus de baghetg restava adina il medem!

La gronda armada de casaments purils ei vegnida fatga duront il 18 e 19avel tschentaner. Quellas resplendan in grond progress e dattan perdetga d'in temps de prosperaziun. Pertgei il tschaffen d'ornar, d'embellir la casa rehamein, nescha il bia da pulita beinstonza. Las casas che derivan d'avon 100 e 150 onns han tuttavia aunc la qualidad ded edificis carschi ord il ravugl d'in solid senn pratic ed artistic e per gronda part da buna proporziun, fatgas da lennaris tradiziunals.

Lumbrin. Finiastras d'ina casa-lenn alla veglia, cun barcuns pleins. Bialas ein las raglas e res su e sut finiastra.

Quei fuss in tec historia della fatscha de nos vitgs. Tut ei daventau entras stenta ed energia humana. Quei che nos perdavons han creau, sto interessar il vegnentsuenter. Interessant ed instructiv per ils scolars fuss de perseguitar las bellezias, sche gie de mudesta pareta, che orneschan oz aunc nos baghetgs. El dueigi far stem dils bials entagls e simbols el lenn de tschentament, admirar ils res e raglas duladas els sur- e sutfiniastras, dar in'egliada si encunter il trer-tetg per leger dallas annadas, ils millesis e las inizialas de patruns e meisters. Leu ein era savens de catar stupents tgau-mugrins, colurai e curvai en fuorma de vers drags e draguns. Buca meins bials ein pilver ils tschabergals de lautgas e lautgets cun spadas bein scrinadas. Las crunas de neglas ein fatgas cun ardur ed amur e per luschezia de nossas masseras. Era ils eschs-casa ed eschs-stiva, il plantschiu sura de curegias, puffens e truccas demuossan bia senn artistic.

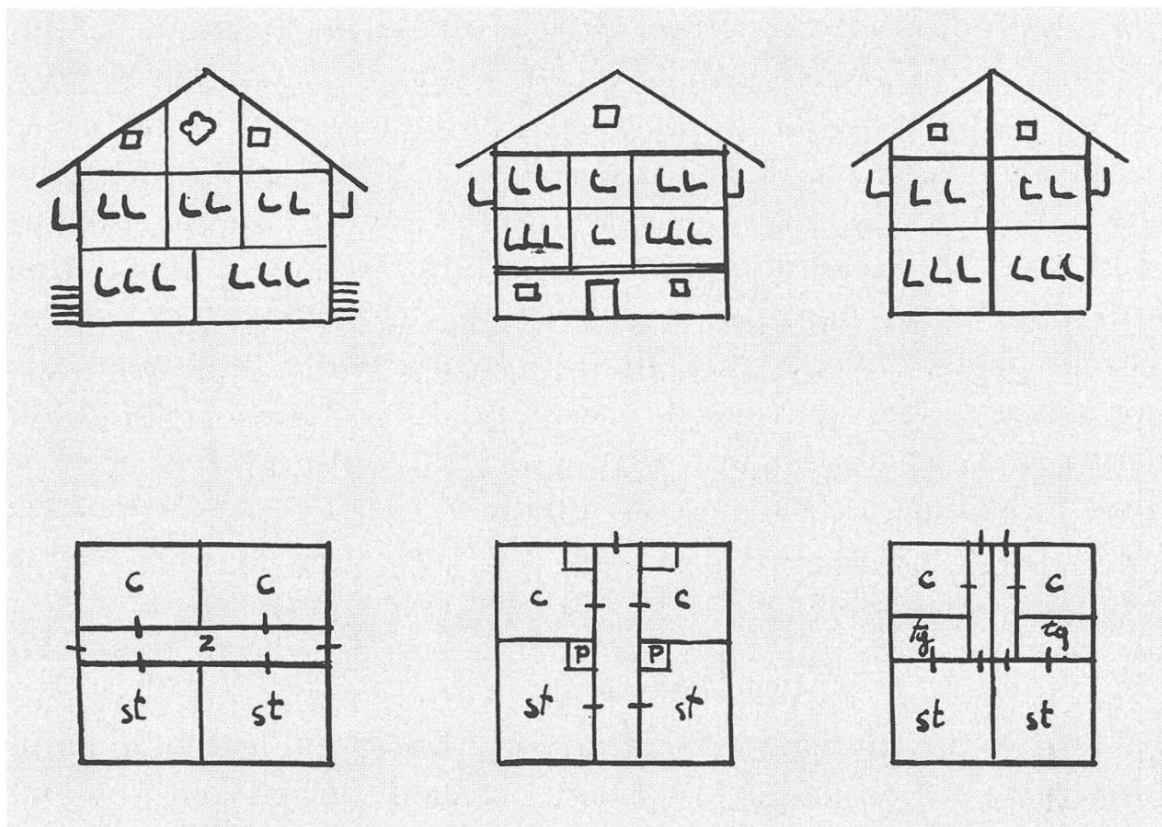

Rueun. Uaffens dil taglialenna:
sigir aulta e sigir lada sils cavals de squadrar.

Co fuss ei sch'ils scolars, secapescha sut la direcziun di scolast, massen suenter ils fastitgs dils meisters e patruns oriunds dellas casas dil vitg? Cun quei problem colligiaus ei era la vegliadetgna dellas casas. Per eruir quei dat ei pliras pusseivladads che san menar ad encuraschonts resultats. Biaras casas han indicau si el trer-tetg, el gebel il millesi e magari era las inizialas dils meisters ed emprems patruns. Paregliond quellas cun baghetgs fatgs en medema maniera mo senza annada, ein ins eventualmein el cass de festisar l'existenza de medems lennaris per pliras casas el vitg. Grond agid san vegls meisters dar. Els san far attents sin medemas construcziuns ed atgnadads che san mo derivar dil medem meister vegl. Per da quellas paregliazions, s'ei impurtont de mirar co ils entagls dils ornamentals ein fatgs sin ina u l'otra casa. Era han nos tats udiu bia de lur tats e basats sur della historia dil vitg, bein era sur della casa paterna e tgi che steva pli baul en quella.

In'otra lavur interessanta per ils scolars ei de visitar casas vischinas e controllar ellas en lur construcziun, partiziun ed orientaziun. Immediat interesseschan lura tut las casas dil vitg e tut da sez entscheiva il scolar a classificar. Per saver far classificaziuns sto'l imprendar de far semplas skizzas u plans de fundament e desegns de fatschadas. Nua ein per exempel las stivas plazzadas, nua las cuschinas, las lautgas e lautgets? Nua las entradas e scalas, la direcziun e plazzament dils zulers, nua van ins sin combra, co ei la tgaminada, ils tschalers fatgs? etc. Tut quei promova la carezia e la enconuschientscha de nos carezai vitgs ed uclauns. Sutvart dundel jeu enzacons exempels de semplas skizzas per plans.

Cheu setract'ei mo d'enzacontas emprovas. Mintga vitg posseda casas cun novas combinaziuns e partiziuns. Il plan de fundament sut corrispunda mintgamai culla skizza de fatschada sura. Per mintga baghetg ei d'indicar la numera de casament ed il num dil possessur e sche pusseivel quels de pli baul. Sil plan de fundament san ins indicar las cuschinas cun *c*, las stivas cun *st*, la combra tras stiva (stebli) cun *cst*, il zulè zun *z*, la pegna cun *p*, la furnascha ni platta cun *f*, las combras cun *co*, las scalas cun *sc* etc. Ins sa era scriver igl entir plaid sch'il spazi lubescha. Bien fuss de dar las mesiras dil fundament, de cuschinas, stivas, zulès etc.

L'emissiun propria sto serestrenscher ad enzacontas episodas dil baghegiar de nos vegls meisters. Ils tagliaennas vegnan ina biala damaun e squadran la lenna-preit per la casa nova, fan ils ornaments e preparan per derscher si il baghetg. Nus anflein lu els jamnas ed jamnas ella preit, quei vul dir fatschentai cun metter in lenn suenter l'auter en construcziun. Cun resgia, sigir, squadra e scalpar fan els il bia de lur greva lavur. Ina caussa che fa zun sterment de mirar tier (il meister fa quei sco de far nuot) ei il serrar giuaden la lenna-preit cun agid dil grev mogn de preit. Tgaus e buccas mugrin ston inengliauter, ils darschuns vegnan tratgs suenter aschia tochen ch'il mescal se-splatta denter preits. Bia vegneva fatg da nos versai meisters mo cun squadra e plumin; plans el senn ded oz dev'ei strusch. Igl egl era carschius allas proporziuns e gestas mesiras. Cunzun il trer-tetg deva de sbatter tochen che tut la tocca era en siu esser. Cun ina biala fiasta vegneva suenter meins e meins pitgar e zambergiar il baghetg benedius en.

Alla fin arrivein nus ad in capetel empau trests e depriments. Bialas cantunadas, bials cadruvis, interessantas fontaunas secat-

tan aunc adina en nos vitgs. Quei ei nosa luschezia ed igl incantament dils biars jasters che passan e vargan nosa cuntrada. Mo sper quella ludeivla vart, vesein nus beinduras casas tut lavagadas en lur bialas proporziuns oriundas. Ei secapescha che baghetgs centenaris ston beinduras vegnir reparai. Savens ei la famiglia daventada memia gronda per la casa dils babuns. Lu sto'la vegnir ingrondida sche negin vul baghegiar ina nova. Tontas gadas daventa quei denton en ina moda pauc adattada per salvar la biala fatscha de nos vitgs. Finiastras disproporziunadas vegnan cavadas ora, savens de differenta grondezia ellas duas mesadads. Savens ein ins gnanc el cass ded alzar ina casa senza far gobs gl'entir baghetg. Co fuss quei sch'ins fagess quellas midadas necessarias cun bien gust, cun schanetg e pietad? Ins astga buca pli schar turschar il meister tenor siu gust e plascher. Ti, possessur stos saver coi sto esser! Ti, pagas gie e stos star ed avdar en Tia dimora. Ins sa gie fetg bein combinar il bi cul cumadeivel e bien. Bia bien gust savein nus empernder da nos vegls casaments, fatgs dad inschignus e cun-cienzius mistergners dil temps vargau!

*Animose finde Pater,   Est laborum consolator
 Animos a perge Mater   Mundi puer fabricator
 Fila trahens linea.   Frustra legens linea.*
 J. Meissner sc.

Desegn digl onn 1553.
 Uerbel bab, squadra Tiu lenn,
 Prusa mumma, fila agil Tiu glin.
 Il mattet, consolader en tutta lavur,
 ch'enquera si cheu las stialas
 ei il baghegiader dil mund!